

1961 ANAYASASINA GÖRE ANAYASA MAHKEMESİNİN KURULUŞU, GÖREV VE YETKİLERİ

Doc. Dr. A. Selçuk ÖZCELİK

1 — Bilindiği gibi, kanunların Anayasaya uygunluğunun kazai murakabesi sistemlerinden biri olan İptal Dâvası Yoluyla Murakabe Usulü, memleketimizde ilk defa 1961 Anayasamızla ihdas edilmiştir. 1961 Anayasamız böyle bir murakabeyi 145 ilâ 152. maddeleriyle özel bir yüksek mahkemeye vermiştir. Bu yüksek yargı organı Anayasa Mahkemesidir. Böyle bir usul ve müessese memleketimizde ilk defa kabul ve ihdas olunmaktadır. «... Yıllardan beri Anayasaya aykırı kanunlardan şikâyet edilen memleketimizde, bu prensipin kabul edilmesi mühim gelişmelerden biri telâkki edilmiş ve bu sebeple son Batı Avrupa anayasalarında görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi teşkili uygun görülmüştür.»¹.

2 — Anayasamızın 148. maddesi, Anayasa Mahkemesinin kuruluşunun ve yargılama usullerinin özel bir kanunla, mahkemenin çalışma tarzı ve üyeleri arasındaki işbölümünün de kendi yapacağı ictüzükle düzenleneceğini âmir bulunmaktadır.

Gerçekten, Anayasanın bu hükmü gereğince 22.4.1962 tarih ve 44 sayılı «Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun»² ile 27.7.1962 günlü «Anayasa Mahkemesi İctüzüğü»³ meydana getirilmiş ve yürürlüğe girerek adı geçen mahkeme faaliyete girişmiş; 3 Ekim 1962 tarihinden itibaren de bu mahkemenin kararları, Anayasanın 152., 22.4.1962 tarih ve 44 sayılı «Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun» un 51. maddesi gereğince, Resmî Gazetede yayınlanmaya başlamıştır.

Bu suretle Türkiyemizde Yasama Organının tasarrufları yüksek

[1] Bk. Anayasa Gerekçesi, m. 146.

[2] Bk. Resmî Gazete, 25 Nisan 1962 Çarşamba, sayı 11091.

[3] Bk. Resmî Gazete, 3 Ağustos 1962 Cuma, sayı 11171.

bir yargı organı olan Anayasa Mahkemesinin kontrolü altına konmuştur. Milli Esas Teşkilât Hukuku tarihimiz yönünden bu, mühim bir adım ve yeniliktir.

I

Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu

3 — Anayasa mahkemesi on beş asil ve beş yedek üyeden kuruludur. Asil üyelere dörtü Yargıtayca, üçü Danıştayca, biri Sayıştayca, üçü Millet Meclisi, ikisi Cumhuriyet Senatosu ve ikisi de Cumhurbaşkanı tarafından seçilir. Yargıtay ve danıştay, Anayasa Mahkemesine gönderecekleri üyeleri, genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri ile Başsavcı ve Başkanın Sözcüsü arasından üye tam sayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçerler. Sayıştay da bir üyeyi Genel Kurulunca kendi başkan ve üyeleri arasından aynı usulle seçer.

Yasama Meclisleri, bu seçimleri Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından üye tam sayılarının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yaparlar. İlk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa salt çoğunlukla yetinilir⁴. Bu, üye tam sayısının salt çoğunluğu olmalıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Yasama Meclislerince, Anayasa Mahkemesi asil ve yedek üyeliklerine seçilemezler⁵. Bu son hükme kanun koyucu herhalde şu düşünceden varmış olsa gerektir: Anayasa Mahkemesi Anayasaya aykırılığı iddia olunan kanunlar ve Yasama Meclisleri içtüzükleri hakkında ikame olunacak dâvalara bakacaktır. Yasama Meclisleri de kanun koyucu olduğuna göre ve zikredilen meclisler bu çeşit dâvalarda âdeta dâvalı yani taraf durumunda olacaklarına nazaran 44 sayılı kanunun 5. maddesinin son fıkrasındaki hükmün aksine hüküm koymak, âdeta dâvadaki taraflardan birini veya onun temsilcisini hâkim (yargıç) mevkiine getirmek demek olur ki bu da mahkemenin bitaraflığından şüpheyi davet edici bir mahiyeti mutazammındır.

Yasama Meclislerince seçilecek üyelere birer kişinin, Üniversitelerin Hukuk, İktisad ve Siyasal Bilimler öğretim üyelerinin birlikte toplanarak, açık üyeliklerin üç katı tutarında ve gizli oyla

[4] Bk. Anayasa m. 145, fıkra 1.

[5] Bk. 44 sayılı kanun m. 5, son fıkra.

gösterecekleri adaylar arasından olması lâzımdır⁶. Anılan öğretim üyeleri Ankara Üniversitesi Rektörünün daveti üzerine Ankara'da toplanırlar. Toplantı nisabı, üye tam sayısının üçte ikisidir. Aday seçimi gizli oyla yapılır. Aday olarak seçilebilmek için, bahis konusu Kurulun üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu gereklidir⁷.

Cumhurbaşkanı Anayasa Mahkemesine seçeceği iki üyeden birini, Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tam sayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla seçip göstereceği üç aday arasından intihap eder⁸.

4 — Anayasanın 145. ve 44 sayılı kanunun 3. maddesi Anayasa Mahkemesine asil veya yedek üye olarak seçilebilmek için aranan şartları tesbit eylemiş bulunmaktadır. Bu şartlar şunlardır:

a — Kırk yaşını bitirmiş ve altmış beş yaşını doldurmamış olmak,

b —

aa — Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay veya Sayıştay'da Başkanlık, Üyelik, Başsavcılık, Başkanun sözcülüğü veya

bb — Üniversitelerde hukuk, iktisad ve siyasal bilimler alanlarında da en az beş yıl öğretim üyeliği veya

cc — On beş yıl avukatlık yapmış olmak ve

c — Hâkimler Kanununa göre hâkimlik meslekine alınmamayı gerektiren bir suçtan dolayı mahkûm bulunmamak veya bu gibi suçlardan ceza takibi altında olmamak.

Anayasa Mahkemesine Yargıtay iki, Danıştay ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu birer yedek üye seçerler. Yedek üyelerin seçiminde de, asillerin seçimindeki usul uygulanır⁹.

Anayasa Mahkemesi üyeleri, görevlerine başlamadan önce, Mahkeme Başkanının davet edeceği Cumhurbaşkanı, Yasama Meclisleri başkanları, Başbakan, Adalet Bakanı, Yargıtay Birinci Başkanı ile Cumhuriyet Başsavcısı, Danıştay Başkanı ve Başkanun sözcüsü, Askerî Yargıtay Birinci Başkanı ve Başsavcısı, Sayıştay Başkanı, Üniversiteler Rektörleri ile Hukuk, İktisad ve Siyasal

[6] Bk. Anayasa, m. 145, fıkra 1.

[7] Bk. 44 sayılı kanun, m. 5, fıkra 2.

[8] Bk. Anayasa, m. 145, fıkra 1.

[9] Bk. Anayasa, m. 145, fıkra 5.

Bilimler Fakülteleri Dekanlarının huzurunda, asil ve yedek üyelerin iştirak edeceği Kurul önünde and içlerler¹⁰.

5 — Anayasa Mahkemesi kendi asil üyeleri arasından dört yıllık bir müddet için bir Başkan, bir de Başkan vekili seçer. Seçim asil üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile yapılır. Yeniden seçilmek caizdir¹¹.

Başkanlık veya Başkan vekilliği bu dört yıllık sürenin geçmesinden evvel inhişâl ederse, süresinden önce açılan bu makama yeniden yukarıdaki şartlar dairesinde seçim yapılır. Yeni seçilen, seçim tarihinden itibaren dört yıl müddetle bu mevkii işgal eder¹².

6 — Anayasa Mahkemesi üyeliği şu hallerde sona erer:

a — Yaş tahdidi: Üyeler altmış beş yaşında emekliye ayrılırlar¹³.

b — Emeklilik: Üyeler kendi istekleriyle emekliye ayrılınca bu görev nihayete erer¹⁴. Ancak, Cumhurbaşkanınca Askeri Yargıtay tarafından gösterilecek adaylar arasından seçilecek üyenin, ordu mensubu olmaktan doğan emeklilik ile ilgili bütün hakları saklıdır¹⁵.

c — Görevden çekilme: Anayasa Mahkemesi Başkan veya üyeleri dilekçe ile görevlerinden çekilebilirler. Bu çekilme müddet ve kabule bağlı değildir. Tek taraflı tasarrufla, dilekçe sahibinin dilekçesini vermesiyle tekemmül eder.

Emeklilik ve çekilme hallerinde Başkanlık, durumu derhal, seçimi yapacak olan kurul veya meclislere veya makama bildirir¹⁶.

d — Resmî veya özel görev alma: Anayasa Mahkemesi Başkanı ve üyeleri, resmî veya özel hiç bir görev alamazlar. Aksine hareket edenler, asli vazifelerinden çekilmiş sayılırlar. Ancak bu durum Anayasa Mahkemesince karara bağlanır.

[10] 44 sayılı kanundaki yeminin metni şudur: «Asil teminatını Türk vatandaşlarının gönül ve iradelerinde bulan Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını koruyacağıma; görevimi doğruluk, tarafsızlık ve hakka saygı duygusu içinde, sadece vicdanımın emrine uyarak yapacağıma, namusum üzerine yemin ederim.» Aynı kanun m. 10, son fıkra.

[11] Bk. 44 sayılı kanun, m. 11.

[12] Bk. Aynı kanun, m. 11, son fıkra.

[13] Bk. Anayasa, m. 146, fıkra 1.

[14] Bk. 44 sayılı kanun, m. 13.

[15] Bk. 44 sayılı kanun, m. 17, son fıkra.

[16] Bk. 44 sayılı kanun, m. 13.

e — Seçimlere iştirak: 44 sayılı kanunun 14. maddesinin ikinci fıkrası, Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyelerinin, bu sıfatlarını muhafaza ettikleri müddetçe, Yasama Meclisleri ve mahalli idareler seçimlerinde hiç bir şekil ve suretle aday olamayacaklarını, aday gösterilemeyeceklerini ve seçilemeyeceklerini sarahaten ifade eylemektedir. Aksine hareket halinde bunun müeyyidesi ne olacaktır? Acaba bu gibi seçimlerde aday olan, aday gösterilen veya seçilen başkan veya üyenin bu görev ve sıfatı zail olacak mıdır? Kanaatimizce, kanun bu kadar kat'î hüküm koyduğuna ve mezkûr mahkeme başkan ve üyelerine bu hususta menedici çok açık ve kesin emirler verdiği göre, bu yasaklara uygun hareket etmeyenlerin asıl görevinin nihayete ermesi normal bir netice olsa gerektir.

f — Hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suç işlemiş olmak: Gerçekten, Anayasa Mahkemesi üyeliği, Hâkimler Kanununa göre hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı kesin bir hüküm giyme halinde otomatikman nihayete erer¹⁷.

g — Sağlık bakımından kifayetsizlik: Görevin sağlık bakımından yerine getirilemeyeceği Sağlık Kurulu raporu ile kesin olarak anlaşılırsa, üyelik Anayasa Mahkemesi asil ve yedek üyelerinin tam sayısının salt çoğunluğu ile sona erer.

h — Vazifeye devamsızlık: Anayasa Mahkemesi üyeleri izinsiz veya özürsüz ve aralıksız olarak bir ay süre ile göreve devam etmezlerse keza asil ve yedek üyelerin tamsayısının mutlak ekseriyeti (salt çoğunluğu) nin kararı ile üyelik sıfatlarını kaybederler.

7 — 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, yardımcı teşkilât ta kurmuştur. 18 ve 19. maddeler bu meyanda Raportörler ve Genel Sekreterlik'ten bahsetmektedir.

Gerçekten 18. maddeye göre, Anayasa Mahkemesine çalışmalarında yardımcı olmak üzere yeteri kadar daimî ve geçici raportör verilir.

Genel Sekreterlik Teşkilâtı da Anayasa Mahkemesi Başkanlığına bağlıdır¹⁸.

[17] Bk. 44 sayılı kanun, m. 15, fıkra 2.

[18] Bk. 44 sayılı kanun, m. 19.

II

Anayasa Mahkemesinin Görev ve Yetkileri

8 — Anayasa Mahkemesinin bazı kazai ve idari görev ve yetkileri vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

A — *Kanunlar ve Yasama Meclislerinin içtüzükleri hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla açılan iptal dâvalarına bakmak:*

9 — Gerçekten Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüklerinin Anayasaya uygunluğunu murakabe eder¹⁹.

Bilindiği gibi bu çeşit kazai murakabe iptal dâvası yoluyla yapılandır. İptaline bu mahkemece karar verilen kanun veya içtüzük yahut bunların iptal edilen hükümleri, karar tarihinde yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi, iptal hükmünün

[19] Bk. Anayasa, m. 147, fıkra 1. — 44 sayılı kanun, m. 20, fıkra 1. — Anayasa Mahkemesinin bu denetleme yetkisi hakkında, kanun lâyihasının Millet Meclisine sevki esnasında, Hükümet tarafından hazırlanan Gerekcede şu satırlara tesadüf etmekteyiz:

«Tasarı kaleme alınırken tabiatıyla Anayasa Mahkemesine ilişkin Anayasa hükümleriyle memleket ihtiyaçları esas alınmaktadır. Bununla beraber Anayasa yargısı alanında mevcut yabancı sistemlerden sistemimize mütenazır olanlar da göz önünde tutulmuştur. Şunu belirtelim ki, kanunlara ilişkin Anayasa Yargısı yabancı memleketlerin bir kısmında dâva mahkemeleri marifetiyle yürütülmekte, diğer bir kısmı ise çoğu Anayasa Mahkemesi ünvanını taşıyan özel yargı mercilerine tevdi edilmiş bulunmaktadır. Kanunların Anayasaya uygunluğu hem ihtisas isteyen, hem de letihad farklarına pek tahammülü olmayan bir mesele olduğu cihetle, bu ikinci sistem tercihe şayandır. Zaten birinci sistem, yani dâva mahkemesi marifetiyle denetleme sistemi Anayasa sahasında özel bir yargı merci bulunmayışı karşısında mevcut boşluğu doldurma zaruretinden doğmuştur. Bu itibarla Anayasamızın bu Anayasa Mahkemesi sistemini tercih etmesi pek yerindedir. İlâve edelim ki, Anayasa Yargısı sahasında sistem farkları bu husustaki denetin uygulanma zamanında kendini göstermektedir. Bu yargı denetinin uygulanması bakımından da biri önleyici (préventif), diğeri giderici (repressif) olmak üzere başlıca iki sisteme rastlanmaktadır. Kanunlar, birinci sistemde çıkmadan önce, ikincisinde ise çıktıktan sonra yargı denetine tâbi tutulmaktadır. Anayasamız tam ve tesirli bir yargı denetine imkân vermesi dolayısıyla bu ikinci sistem esas alınmış bulunmaktadır. Bu itibarla tasarı hazırlanırken aynı sistemi uygulamakta olan Alman ve İtalyan Anayasa Mahkemelerine ait kanunlar bîhassa gözönünde bulundurulmuştur. Bununla beraber önleyici bir denetleme şekli uygulayan Fransız Anayasa Konseyine ait hükümlere de bakılmıştır.»

yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Ancak bu tarih, kararın verildiği günden başlayarak altı ayı geçemez. Mahkemece verilen iptal kararı mâkable teşmil edilmez, yani geriye yürümez²⁰.

10 — Anayasanın 149. maddesiyle, 44 sayılı kanununun 21. maddesi Anayasa Mahkemesine kanunlar ve yasama meclislerinin içtüzüklerinin iptali hakkında dâva açmağa yetkili olan kişi, kurul, makam ve müesseseleri açıkça belirtmiştir. Bunun dışındaki kişi, kurum, makam ve müesseseler dâva açamazlar. Açarlarsa da mesmu olmaz. Böyle bir dâvanın tetkik edilmeden başlangıçta reddedilmesi gerekir.

Bu çeşit dâvaları açmağa yetkili olanlar şu şekilde sıralanabilir:

a — Cumhurbaşkanı:

11 — Anayasa Mahkemesine kanunların ve yasama meclisleri içtüzüklerinin Anayasaya aykırılığı dolayısıyla iptal dâvası açabilecek yegâne şahıs Cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanından başka hiç kimse böyle bir dâva açmağa yetkili değildir. Yani vatandaşların gerek ferden, gerek toplu olarak Anayasa Mahkemesine iptal dâvası açma salâhiyetleri yoktur.

Ancak şu noktaya işaret edelim ki, 5.9.1962 gününden itibaren, kendisine açılan dâvaları karara bağlamaya başlayan Anayasa Mahkemesi kararlarının hey'et-i umumiyesini tetkik ettiğimizde görüyoruz ki bu çeşit dâvaların hemen yüzde doksan dokuzu şahıslar tarafından açılmış bulunmaktadır²¹. Hattâ o kadar ki bazen hâkim, avukat ve dâva vekilleri tarafından bile bu nevi dâvaların açıldığını ve mahkemece bu yönden reddedildiğini görüyoruz²².

Vatandaşların bu hususta dikkatli davranmaları ve boşuna dâva ikame etmemeleri şayanı temennidir. Gerçekten, Anayasa Mahkemesi Başkan vekili Sayın Tefvik Gerçeker'in 17 Kasım 1962 tarihinde bir İstanbul gazetesine verdiği beyanatta ifade ettiği gibi, vatandaşların bu hususu iyice kavrayarak füzuli müracaatlarda

[20] Bk. Anayasa, m. 152, fıkra 2.

[21] Bunu söylerken 8 Aralık 1962 gününe kadarki Resmî Gazete nüshalarında yayınlanmış kararları kastediyoruz. Bundan sonra nesredilecek kararların taallük ettiği dâvaların nasıl açıldığını şimdiden bilmemize, tabiatıyla imkân yoktur.

[22] Ezcümle şu esas ve karar sayılı Anayasa Mahkemesi kararları bu meyanda zikredilebilir: E. No. 1962-29, K. No. 1962-28, RG. 3 Ekim 1962. — E. No. 1962-182, K. No. 1962-39, RG. 10 Ekim 1962. — E. No. 1962-181, K. No. 1962-38, RG. 10 Ekim 1962. — E. No. 1962-209, K. No. 1962-64, RG. 3 Kasım 1962.

bulunmamaları için basın yoluyla uyarılması kanaatimizce de faydalı olacaktır²³.

[23] Gerçekten bu konu ile ilgili olarak 17 Kasım 1962 Cumartesi günlü Cumhuriyet Gazetesinde şöyle bir yazı çıkmıştır:

«Birçok vatandaşın, Anayasa Mahkemesinin mevzuuna girmeyen ve yetkisi dışında olan hususlarla olur olmaz sebeplerle bu mahkemeye müracaatta bulunması ve bu müracaatların son zamanlarda büyük bir yekûna yükselmesi, Anayasa Mahkemesinin çalışmasını aksatmaktadır.

Bugün bu konuda bir demec veren Anayasa Mahkemesi Başkan Vekili Tevfik Gerçeker sunları söylemiştir:

«Görev ve yetkileri, Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki 22.4.1962 tarihli ve 44 sayılı kanunun 20 nci maddesinde gösterilmiştir. Bu görevler kısaca:

Kanunlar ve yasama meclislerinin içtüzükleri hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla açılan iptal dâvalarına bakmak, Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyeleriyle Cumhuriyet Başsavcısını ve kendi başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Diyan sıfatıyla yargılamak, siyasi partilerin kapatılması hakkındaki dâvalara bakmak, yapılacak özel kanun gereğince siyasi partilerin hesaplarını denellemek, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin yasama dokunulmazlığının kaldırılması veya üyeliğin düşmesine karar verilmesi halinde ilgilinin Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılık iddiasına dayanan istemlerini karara bağlamak.

Danıştay Başkan ve üyeleriyle Başkanın sözcüsünü seçmek, kendi asil ve yedek üyeleri arasından Uyuşmazlık Mahkemesine başkanlık edecek üyeyi seçmekten ibarettir.

Kanunlar ve Yasama Meclisleri İçtüzüklerinin tümü veya bunların belirli madde ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığını iddiasıyla Anayasa Mahkemesine doğrudan doğruya iptal dâvası açabilecek olan şahıs ve teşekküller ise kanunun 21 inci maddesinde tâdâd edilmiştir. Bunlar:

Cumhurbaşkanı, siyasi partiler, Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosu üye tam sayısının en az altıda bir tutarındaki üyeleri ile kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve Üniversitelerden ibarettir. Bu şahıs ve kurumlardan gayri hiç bir şahıs ve teşekkülün kanunların ve tüzüklerin Anayasa'ya aykırılığını iddia ederek iptal dâvası açmağa yetkisi yoktur. Açarlarsa dilekçeleri reddolunur.

Yalnız, vatandaşın kanun ve tüzüklerin Anayasaya aykırılık iddia ve talebi bilvasıta mümkün olabilmektedir. Şöyle ki: 44 sayılı kanunun 27 nci maddesine göre, bir dâvaya bakmakta olan mahkemede, taraflardan biri, o dâva sebebiyle uygulanacak olan kanunun Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürer. Mahkeme bu iddianın ciddi olduğu kanısına varırsa kendisini bu kanaate sevkeden görüşü açıklayan kararı ile birlikte bu konu ile ilgili evrakın örneklerini Anayasa Mahkemesine göndererek Anayasa Mahkemesinin vereceği karara intizaren dâvayı geri bırakır.

Hal böyle iken maalesef birçok vatandaşlarımız Anayasa Mahkemesine iptal dâvaları açmaktadırlar. Bu müracaatlar tabiatıyla reddedilmekte ve ret kararları

b — Son Milletvekili Genel Seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde onunu alan siyasî partiler:

12 — Bazen bir parti son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının yüzde onundan fazlasını aldığı halde Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcisi bulunmayabilir. Siyasî hüviyeti olan böyle bir partinin de Anayasa Mahkemesine iptal dâvası açmağa yetkili kılınması faydalı, hattâ lâzım ve zaruridir. Zira Anayasaya aykırı kanunlardan en çok sızlanan ve şikâyeti olan siyasî müesseselerin içinde bu çeşit partiler önemli yer kaplarlar. Kanaatimizce Kanunkoyucu herhalde böyle bir düşünce ve kaygının tesiri altında kalarak, son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en

kendilerine tebliğ edildiği gibi Resmî Gazete ile de yayınlanmaktadır.

Bundan sonra, Anayasa Mahkemesinin görevi ile uzaktan, yakından hiç ilgisi bulunmayan konular hakkında da müracaatlar vâki olmaktadır. Bunlar idarî ve adli merciler tarafından verilen kararlara ve işlemlere karşı mahkememize vâki itirazı havi müracaatlardır ki, mahkememizin görevi cümlesinden bulunmadığı için reddedilmektedir. Bütün bu füzuli müracaatlar, mahkememizi işgal ettiği gibi, dert ve dâvalarına hal çaresi bulamayan vatandaşın inkisara uğratmaktadır.

Muhterem vatandaşlarımızın bu hususları iyice kavrayarak füzuli müracaatlarda bulunmamaları için basınımızın bu konuda yapacağı yayınla kendilerini uyarmaları faydalı olur kanatındeyiz.

Bu uyarma hem mahkememiz, hem de vatandaşlarımız için faydalı olacaktır.»

Bu şekilde yapılan füzuli müracaatların adedi hakkında bir fikir vermiş olmak için Anayasa Mahkemesi kararlarının Resmî Gazetede nesredildiği tarih olan 3 Ekim 1962 ilâ bu yazının matbaaya verildiği anda en son elimize geçen 8 Aralık 1962 günleri arasında intişar eden Anayasa Mahkemesi kararları hakkında şu bilgiyi edinebildik:

Bu tarihler arasında Resmî Gazetede intişar eden Anayasa Mahkemesi kararlarının adedi seksen dördür. Bu dâvaların yetmiş yedi adedi dâva açmağa yetkili olmayan şahıslar veya — az bir kısmı da — kurumlar tarafından ikame edilmiş bulunmaktadır. Yetmiş yedi aded dâvanın yirmiş münhasıran kanunların — şu veya bu kanunun, yahut filân kanunun falan maddesinin — iptali için açılmıştır. Tabiiyle Mahkeme bu dâvaları dâvacının yetkisizliği noktasından reddetmiştir. Geri kalan elli yedi adedi yine dâva açmağa yetkisi olmayan şahıslar tarafından ikame olunmuş ve bu dâvalarda, Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkisi dahiline girmeyen hususlarda yani idarî makamların ittihaz etmiş oldukları idarî kararların iptali hususunda istemlerde bulunulmuştur. Tabii Mahkeme bu dâvaları da bu sefer görevi dahiline girmemesi yönünden reddetmiştir. 84 adet dâvadan geriye kalan yedisi dâva açmağa yetkili kişi veya kurum tarafından açılmıştır. Anayasa Mahkemesi bu yedi dâvadan altısını reddetmiş, sadece birini kabul ile, Danıştayca havale edilen işi müsbet bir neticeye bağlamış, ve bu dâva sonunda 6435 sayılı kanunun üçüncü maddesinin iptaline oybirliği ile karar vermiştir. Bu karar Resmî Gazetenin 8 Aralık 1962 günlü nüshasında intişar eylemiştir. (Bk. E. No. 962-221, K. No. 962-86, karar tarihi: 14.11.1962.)

az yüzde onunu alan siyasi partilere, Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcileri bulunmasa dahi, Anayasa Mahkemesine kanunlar veya yasama meclisleri içtüzükleri aleyhinde Anayasaya aykırılık dola-yısıyla iptal dâvası açmağa yetki vermiş olsa gerektir.

İstanbul Üniversitesi Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanıp Millî Birlik Komitesine sunulan 2. Cumhuriyet Anayasası Önproje-sinde de bu çeşit siyasi partilere böyle bir dâva ikame etmek hakkı tanınmış bulunmaktadır. Ancak bu münasebetle şurasını zikrederim ki, 1961 Anayasamız sadece kanunlar ve Türkiye B. M. Meclisi içtü-züklerinin Anayasaya uygunluğunu kazai bakımdan denetlemek hususunda Anayasa Mahkemesine yetki verdiği halde İstanbul Üniversitesi Anayasa Komisyonunun hazırladığı Önproje bu mah-kemenin mezkûr yetkisini daha fazla tutmuş ve 173. maddesinin ilk fıkrasına şu hükmü koymuştur:

«Madde 173 — Anayasa Mahkemesi, aşağıdaki konularda yet-kilidir:

Kanunların, Yasama Meclisleri içtüzüklerinin ve bu meclislerce verilen her türlü kararların Anayasaya uygunluğunu denetlemek.» Böylece Yasama meclislerinin her türlü kararları aleyhine Anaya-saya aykırılık bakımından iptal dâvası açmak hakkı hususundaki İstanbul Önprojesindeki hüküm bilâhare kaldırılmış ve 1961 Anayasamızda yer almamıştır.

c — Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcisi bulunan siyasi partiler:

13 — Yasama Meclislerinde veya bunlardan birinde az veya çok sayıda temsilcisi bulunan siyasi partiler de Anayasa Mahkeme-sinde dâva açabilirler. Bu hüküm sayesinde, siyasi partilere Mecliste, Anayasaya aykırı bir kanun veya içtüzüğün çıkmasını önleyemeseler bile, bilâhare iptali için dâva açmağa yetkili olmak imkânı bahşedilmektedir.

Son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde onunu alan siyasi partiler ile, Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcisi bulunan siyasi partiler adına Anayasa Mahkemesinde dâva açacak ve onları temsil edecek olan kimse, partilerin kendi tüzük-lerine göre en yüksek merkez organlarının en az üye tam sayısının salt çoğunluğuyla alacakları karar üzerine genel başkanları veya vekilleridir²⁴.

[24] Bk. 44 sayılı kanun, m. 25, bend 1.

d — Siyasî partilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi grupları:

14 — Parti grubu adına Anayasa Mahkemesinde dâva açıp onu temsil etmeğe yetkili olan kişi, grubun genel kurulunun en az üye tam sayısının salt çoğunluğuyla alacakları karar üzerine, grup başkanı veya vekilleridir²⁵.

44 sayılı kanunun 25. maddesinin 1 ve 2 numaralı bendleri hükümlerinin muhalif mefhumlarından anladığımıza göre, partiler veya meclis gruplarının başkan veya vekilleri, partilerin kendi tüzüklerine göre en yüksek merkez organlarının yahut grubun genel kurulunun en az üye tam sayısının salt çoğunluğuyla karar alınarak kendilerine Anayasa Mahkemesinde temsil yetkisi verilmedikçe, Anayasaya aykırı kanunlar veya yasama meclisleri içtüzükleri aleyhinde iptal dâvası açamazlar ve bu mahkemede kendi partilerini veya meclis gruplarını temsil edemezler.

e — Millet Meclisinin veya Cumhuriyet Senatosunun üye tam sayısının en az altıda biri tutarındaki üyeleri:

15 — Bu duruma göre gerek Millet Meclisi üyeleri, gerek Cumhuriyet Senatosu üyeleri toplu olarak dâva açabileceklerdir. Ancak her iki meclisin üyelerinin dâva açabilmeleri için asgarî aded, üye tam sayısının en az altıda biridir. Fakat böyle bir dâvanın açılması bahis konusu olduğu hallerde mezkûr üyeler Anayasa Mahkemesinde şu şekilde temsil edileceklerdir: Dâva dilekçesinde, kendilerine mahkemece tebligat yapılmak üzere, en çok iki üyenin gösterilmesi gereklidir. Demek oluyor ki dilekçede üyelerin hepsinin imzası bulunacak, fakat tebellûğ için en fazla iki üye gösterilecektir. 44 sayılı kanunun 25. maddesinin son fıkrası hükmünün muhalif mefhumundan şu anlaşılmaktadır ki iki üye yerine bir üye de gösterilebilir.

16 — Buraya kadar zikredilen kişi, kurul ve müesseseler, herhangi bir kanun veya yasama meclisleri içtüzüklerinin yahut bunların bir hükmünün Anayasaya aykırılığı hususunda iptal dâvası açmağa yetkilidir. Bu bakımdan dâva yetkisini kayıtlayan herhangi bir husus bahis konusu değildir.

17 — Anayasaya aykırılık yönünden Anayasa Mahkemesine dâva açmağa yetkili diğer makam, kurul ve müesseseler şunlardır:

[25] Bk. 44 sayılı kanun, m. 25, bend 2.

- f — Yüksek Hâkimler Kurulu,
- g — Yargıtay,
- h — Danıştay,
- i — Askeri Yargıtay,
- j — Üniversiteler.

Şu noktaya önemle işaret etmek lâzımdır ki, mezkûr kurul ve kurumlar, ancak kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda, kanunların ve yasama meclisleri içtüzüklerinin tümü veya belirli madde ve hükümleri aleyhinde Anayasaya aykırılık iddiasıyla iptal dâvası açabilirler²⁶. Bunun dışında herhangi bir kanun veya içtüzük hükmü için dâva açamazlar. Açarlarsa reddedilir.

18 — Anayasa Mahkemesine doğrudan doğruya iptal dâvası açma hakkı, iptali istenen kanunun veya yasama meclisi içtüzüğünün Resmî Gazetede yayınlanmasından başlayarak doksan gün sonra düşer²⁷.

Anayasamız, Anayasa Mahkemesinin görevine başladığı tarihte yürürlükte olan herhangi bir kanun hakkında, muayyen istisnalar hariç, Anayasaya aykırılık iddiasıyla iptal dâvası açılabileceği hükmünü koymuşsa da bu hususta dâva açma süresini tahdid ile bir sukut-u hak müddeti tâyin ve tesbit eylemiştir. Bu müddet te, Anayasa Mahkemesinin göreve başladığının Resmî Gazeteye yayımlandığı tarihten (28 Ağustos 1962) itibaren altı aydır²⁸.

19 — Anayasa Mahkemesine iptal dâvası açma yetkisinin bazı istisnaları vardır. Bu istisnalar şu şekilde sıralanabilir:

a — Usulüne uygun bir şekilde yürürlüğe konmuş olan Milletlerarası Andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa Mahkemesine başvurulup iptal dâvası açılmaz²⁹.

b — Anayasanın 153. ve 44 sayılı kanununun 24. maddelerine göre, aşağıdaki kanunların hükümleri Anayasaya aykırı olduğu şekilde anlaşılabilir. Bunlar aleyhinde Anayasa Mahkemesinde iptal dâvası açılmaz:

- 1 — 1 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu;

[26] Bk. 44 sayılı kanun, m. 21, son fıkra.

[27] Bk. Anayasa, m. 150. — 44 sayılı kanun, m. 21, son fıkra.

[28] Bk. Anayasa, geçici m. 9, fıkra 2.

[29] Bk. Anayasa, m. 65, son fıkra. — 44 sayılı kanun, m. 23.

- 2 — 25 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun;
- 3 — 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Ünvanların Men'i ve İlgasına Dair Kanun;
- 4 — 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medeniyesiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru tarafından yapılacağına dair medeni nikâh esası ile aynı kanununun 110. maddesi hükmü;
- 5 — 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun;
- 6 — 1 Teşrinisâni 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun;
- 7 — 26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lâkap ve Ünvanların Kaldırıldığına Dair Kanun;
- 8 — 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceklerine Dair Kanun.

c — 27 Mayıs 1960 Devrim tarihinden 6 Ocak 1961 tarihine kadar çıkarılan kanunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde iptal dâvası açılmaz³⁰.

20 — Ancak burada, Anayasanın geçici dördüncü maddesinin üçüncü fıkrasının bu konuya taallük eden hükmü üzerinde dikkatlice tahlilde bulunmak lâzımdır. Mezkûr fıkra şöyle demektedir:

«Normal demokratik rejimi bütün teminatı ile kurmak amacıyla gerçekleştirilen ve yürütülen 27 Mayıs 1960 tarihinden 6 Ocak 1961 tarihine kadar çıkarılan kanunlar.....» «..... hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla, Anayasa Mahkemesine iptal dâvası asla açılmayacağı gibi, itiraz yoluyla dahi mahkemelerde Anayasaya aykırılık iddiası ileri sürülemez.»

Bu hükümle zikredilen tarihler arasında çıkarılan kanunlar üzerindeki kazai murakabe imkânı, Anayasaya uygunluk bakımından, kapatılmış bulunmaktadır. Mezkûr kanunlar için sadece, Türkiye Cumhuriyetinin diğer kanunlarının değiştirilmesi veya kaldırılmasında uygulanan kurallara göre teşrii yoldan değiştirilip kaldırılma imkânı tanınmaktadır.

Kanaatimizce bu hüküm pek isabetli sayılamaz. Zira 27 Mayıs 1960 ilâ 6 Ocak 1961 tarihleri arasında çıkarılan kanunlardan bir

[30] Bk. Anayasa, geçici m. 4, fıkra 3.

kısımının bugün yürürlükte bulunan Anayasaya aykırı, insan hak ve hürriyetlerini zedeleyici mahiyette olması pekâlâ mümkün ve muhtemeldir. Çünkü bu kanunlar fevkalâde şartlar, ihtilâl devresi esnasında ısdar olunmuşlardır. Bunların bazıları bu fevkalâde şartların devamı müddetince mazur görülebilirler. Fakat olağanüstü şartlar kaybolduktan, normal demokratik rejim avdet ettikten sonra dahi, bu devre zarfında çıkarılan antidemokratik, Anayasa ve insan haklarına aykırı herhangi bir kanunu veya hükmünü kazai murakabeden masun tutmak, ona dokunulmazlık, bir nevi kudsiyet izafe etmek herhalde isabetli bir yol değildir. Gerçi böyle bir kanunun veya hükmünün kaldırılması yahut değiştirilmesi için teşrii faaliyet yolu kapalı değilse de, bu usule müracaat halinde işler çok defa gecikebilir ve bu arada birçok insanların hak ve menfaatleri ihlâl edilmiş olabilir.

Fikrimizce madde şu şekilde kaleme alınsaydı daha iyi ve isabetli bir yol tutulmuş olurdu: «... 27 Mayıs 1960 tarihinden 6 Ocak 1961 tarihine kadar normal demokratik rejimi bütün teminatıyla kurmak amacıyla çıkarılan kanunlar ve kanun mahiyetindeki kararlar aleyhinde Anayasa Mahkemesinde iptal dâvası açılmıyacağı gibi, itiraz yoluyla dahi mahkemelerde Anayasaya aykırılık iddiası ileri sürülemez.» Eğer şimdiki hüküm yerine böyle bir metin formüle edilseydi, o zaman 27 Mayıs 1960 tarihi ile 6 Ocak 1961 günü arasında çıkarılan kanunlardan bir kısmı, yani sadece normal demokratik rejimi bütün teminatıyla kurmak amacıyla meydana getirilen kanunlar aleyhinde böyle bir dâva ve itiraz dermeyan edilemeyecek, fakat bu gayenin dışında yapılan kanunlar aleyhinde pekâlâ Anayasa Mahkemesinde iptal dâvası açılabilir, yahut mahkemelerde itiraz yoluyla aykırılık iddiası ileri sürülebilecekti³¹.

[31] Bu hususta bir misâl olmak üzere, Anayasa Mahkememizin 10.10.1962 tarihli Resmî Gazetede intişar eden 1962-37 esas, 1962-35 karar sayılı ve 11.9.1962 tarihli bir kararı üzerinde durmak istiyoruz. Karar şudur:

«İstemde bulunan: Elâziğ 1 inci Asliye Hukuk Hâkimliği.

İstemın konusu: Elâziğ Belediyesince, usulüne uygun olarak kamulaştırma kararı alınmaksızın yola katılan gayr-i menkul bedelinin tahsili için mal sahibi Hüseyin Gül vekilli Avukat Hayati Eksi tarafından açılan dâva neticesinde, mahkemece dâvanın açıldığı tarihteki kıymete hükmolunmuş iken, Yargıtay 4 üncü Hukuk Dairesince, 221 sayılı kanun ileri sürülerek dâvanın açıldığı tarihteki kıymet yerine filli tahsis ve elkoyma tarihindeki râyic bedelin ödettirilmesine karar verilmesi icap edeceği gerekçesi ile hükmün bozularak dosyanın lade edildiğinden bahisle adı geçen 221 sayılı kanunun, Anayasanın istisnâlar için şart koyduğu (Kamu menfaati kararı alınması ve gerçek bedelin peşin verilmiş olması) esaslarına sarih bir surette

B— *Yüce Divan sıfatıyla Devletin önemli mevkilerini işgal eden bazı şahsiyetleri yargılamak:*

21 — Anayasa Mahkemesinin ikinci görevi, Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını, Başkanun Sözcüsünü, Askeri Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı, Yüce

aykırı bulunduğundan sözü geçen 221 sayılı kanunun kaldırılmasına karar verilmesinden ibaret bulunmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin 11.9.1962 gününde İçtüzüğü'nün 15 inci maddesi gereğince ilk inceleme için yapılan toplantısında, istemin 22.4.1962 tarihli ve 44 sayılı kanunun 27 nci maddesinin birinci fıkrasına dayanılarak re'sen mahkemece yapılmış olduğu anlaşıldıktan ve işin niteliği bakımından istemin esasının incelenmesine oybirliği ile karar verildikten sonra dosyada bulunan mahkemenin 17.8.1962 tarih ve 961-367 sayılı yazısı ile rapor okundu. Gereği görüşülüp düşünüldü:

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının geçici 4 üncü maddesinin 3 üncü fıkrasında ve Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkındaki 22.4.1962 tarihli ve 44 sayılı kanunun geçici 6 ncı maddesinde, 27 Mayıs 1960 tarihinden (bu tarih dahil) itibaren 5 Ocak 1961 tarihine kadar (bu tarih dahil) kabul edilen kanun mahiyetindeki kararlar ve kanunlar aleyhine iptal ve itiraz yollarıyla Anayasa Mahkemesine başvurulamayacağı açıkça belirtilmiş olup 12.1.1961 tarihinde yayınlanmış olan bahse konu (Âmme Hükmi Şahısları veya Müesseseleri Tarafından Fillerin Âmme Hizmetlerine Tahsis Edilmiş Gayrimenkuller) hakkındaki 221 sayılı kanun da 5 Ocak 1961 tarihinde kabul edilmiş bulunduğundan bu kanunun iptali için hiç bir suretle Anayasa Mahkemesine başvurulması mümkün değildir. Bu sebeple Mahkemece yapılan istemin reddi gerekir.

Sonuç: Yukarıda belirtilen sebepten ötürü istemin reddine, işbu kararın istemde bulunan Mahkemeye tebliğine ve anılan 44 sayılı kanunun 51 inci maddesi uyarınca Resmî Gazetede yayınlanmasına 11.9.1962 gününde oybirliği ile karar verildi.»

Elâzığ Mahkemesinin mütaleasından anladığımızı göre 221 sayılı kanun Anayasanın 38 inci maddesine aykırıdır. Gerçekten adı geçen kanunun birinci maddesi şöyle demektedir: «6830 sayılı İstimlak Kanunununun yürürlüğü» girdiği tarihe kadar, kamulaştırma işlerine dayanmaksızın, kamulaştırma kanunlarının göz önünde tuttuğu maksatlara fillen tahsis edilmiş olan gayrimenkuller ilgili âmme hükmi şahsı veya müessesesi adına tahsis tarihinde kamulaştırılmış sayılır.» (Bk. 12 Ocak 1961 tarihli Resmî Gazete, sayı 10705). İkinci maddeye göre, «Gayrimenkulde hizmetin maniyet ve gayesine uygun şekilde tesisler veya inşaat vücuda getirilmiş olması bu kanunun uygulanması bakımından fillen tahsistir.»

Görülüyor ki Anayasanın 38 inci maddesinin birinci fıkrasındaki kamu menfaatinin gerekmesi (bu hususta karar alınması) ve gerçek bedelin peşin ödenmiş olması prensiplerine hakikaten aykırı olan ve fakat normal demokratik düzeni bütün teminatı ile kurmak amacıyla, hele bugünkü şartlar altında, uzaktan veya yakından hiçbir ilgisi olmayan böyle bir kanun hakkında, sırf çıkarıldığı devir nazara alınarak,

Divan sıfatıyla yargılamaktır³². Anayasa Mahkemesi bu şahısları görevleriyle ilgili suçlardan dolayı yargılarken YÜCE DIVAN hüviyetine bürünür. Mahkemenin bu sıfatla haiz olduğu kaza hakkı şahıs ve madde bakımından tahdid edilmiş bulunmaktadır. Yani Anayasa Mahkemesi sadece yukarıda zikredilen şahısları bu sıfatla yargılayabilir. Başka kimseleri, bu gibi dâvalarda müşterek suçlu veya sanık dahi olsalar muhakeme edemez. Aksi halde Kanunkoyucunun bu hususta sarıh bir hüküm vazetmesi, yani gerek Anayasada, gerek 44 sayılı kanunda Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan sıfatıyla gördüğü dâvalarda icabı halinde yukarıda tâdad edilen şahıslarla birlikte müşterek suçluları veya o dâva ile ilgili şahısları da sanık sıfatıyla yargılayabileceği hususunda sarıh bir hüküm sevketmesi lâzım gelirdi.

Aynı zamanda Anayasa Mahkemesinin bu görevi madde itibarıyla de tahdid edilmiştir. O da, biraz evvel belirtildiği gibi, zikredilen şahısları sadece görevleriyle ilgili suçlar sebebiyle yargılamaktır. Bu kimseleri şahsi ve âdi suçlardan dolayı yargılayan merci Anayasa Mahkemesi değil, normal yargı müesseseleridir.

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan halinde çalışırken yürürlükteki kanunlara göre duruşma yapar ve hüküm verir³³. Yüce Divan sıfatıyla yapılan yargılamada Savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı ifa eder³⁴. Başsavcı yardımcılarında bir veya bir kaç da Başsavcı ile birlikte duruşmaya iştirak edebilir. Cumhuriyet Başsavcısının bu görevi yerine getirememesi halinde, geçici olarak bu makamı işgal edecek olan zat, Yargıtay İkinci Başkan ve üyeleri arasından Yargıtay Büyük Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir³⁵.

44 sayılı kanunun geçici 7. maddesi uyarınca, Anayasa Mahkemesinin bu sıfatla intaç edeceği bazı vazifeleri daha bahis konusu

---

Anayasa Mahkemesinin kazal murakabesi yetkisi dışındadır diye hüküm sevketmenin mahzurları zamanla meydana çıkmaktadır. Temennimiz odur ki, hiç olmazsa 221 sayılı kanun ve benzerlerinin tâdil veya ilgası hakkında Yasama Organı, gereğini ifa için, vakit gecirmeden harekete geçmeli ve görevini ifa eylemelidir. Memnuniyetle kaydetmek gerekir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi böyle kanunlardan biri olan 114 sayılı kanunu bilâhare 43 sayılı kanun ile ortadan kaldırmış ve böylelikle büyük haksızlık ve mağduriyeti geniş ölçüde önlemeye muvaffak olmuştur.

[32] Bk. Anayasa, m. 147, fıkra 2. — 44 sayılı kanun, m. 20, bend 3.

[33] Bk. 44 sayılı kanun, m. 34.

[34] Bk. Anayasa, m. 147, son fıkra.

[35] Bk. 44 sayılı kanun, m. 35.

olmaktadır. Bu işler de, Yüksek Soruşturma Kurulu ve Yüksek Adalet Divanı tarafından karara bağlanmamış olan bazı dâvalardır. Ancak bu görev geçicidir. Geçici 7. madde uyarınca Anayasa Mahkemesine devredilen dâvalar neticeye bağlanınca nihayete erecektir.

C — Mahkemelerce kendisine intikal ettirilen Anayasaya aykırılık iddialarını karara bağlamak:

22 — Burada iki hali birbirinden ayırmak gerekir:

İlk olarak, bir dâvaya bakmakta olan mahkeme hâdiseye uygulanması gereken kanun hükümlerini, dâvadaki taraflardan birince hiçbir itiraz ve def'i olmaksızın Anayasaya aykırı görebilir. Böyle bir halde işi res'en Anayasa Mahkemesine intikal ettirmek yetkisini haizdir ³⁶.

İkinci hal de, muhakeme esnasında taraflardan birince hâdiseye tatbik edilecek olan kanunun veya hükmünün Anayasaya aykırı olduğu itirazını ileri sürmesidir. Boyacıoğlu'na göre, Anayasamızda bir açıklama bulunmamasına rağmen, Cumhuriyet Savcıları huzuru ile görülen dâvalarda Savcılık tarafından da, o dâvada uygulanacak kanun hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddia olunabilir ³⁷.

İkinci halde mahkeme, taraflardan birinin bu yoldaki itirazını Anayasa Mahkemesine intikal ettirip ettirmemekte serbesttir. Yani mahkeme için mutlaka o itirazı Anayasa Mahkemesine göndermek gibi bir mecburiyet ve mükellefiyet düşünülemez. Bu hususu takdir yetkisi mahkemelere bırakılmıştır. Dermeyan edilen Anayasaya aykırılık def'ini (iddiasını) mahkeme ciddi görürse iddiayı Anayasa Mahkemesine havale edecektir; görmezse bu iddiayı reddedecektir. Ancak bu son ihtimalin tahakkuku halinde taraflardan birinin esas mahkemece reddedilen iddiası Temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır ³⁸.

Anayasaya aykırılık iddiasının, mahkemece ciddi görülmemesi halinde bu iddianın reddine mütedair olarak verilen karar, bir ara kararıdır. Bu bakımdan müstakillen temyizi kaabil değildir. Taraflar böyle bir kararı ancak esas hakkındaki kararla birlikte temyiz edebilirler ³⁹.

[36] Bk. Anayasa, m. 151, fıkra 1. — Ahmet Boyacıoğlu: Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Def'i Yoluyla Denetlenmesi, (Adalet Dergisi, Haziran - Temmuz 1962, sayı 7-8), s. 718.

[37] Bk. Boyacıoğlu'nun adı geçen makalesi, s. 718.

[38] Bk. Anayasa, m. 151, fıkra 2.

[39] Bk. Ahmet Boyacıoğlu: s. g. makale, s. 722.

23 — Mahkemece verilen karar temyiz edilmemişse mes'ele yoktur. Çünkü Anayasaya aykırılık iddiasında bulunan, esas hükümlerle birlikte, mahkemenin aykırılık görmediği yolundaki görüşünü benimsemekte ve temyiz etmek suretiyle eski iddiasında ısrar ile bunları temyizen dermeyan eylememektedir⁴⁰.

Eğer mahallî mahkemenin aykırılık iddiasının ciddi olmadığı kanısına vararak bu iddiayı red ile verdiği karar, usul kanunları gereğince veya hususi kanunlarına tevfikân temyizi kaabil kararlardan değilse o zaman ne olacaktır? Boyacıoğlu'nun kanaatine göre esas kaabil olmayan bir husustaki Anayasaya aykırılık iddiasının, müstakillen ve başlıbaşına temyizi mümkün olamaz⁴¹. Anayasanın 151. maddesinin ikinci fıkrası «Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse, bu iddia, esas hükümlerle birlikte karara bağlanır» dediğine, mevzu bahis kararın ise temyizi kaabil olmadığına göre biz de Boyacıoğlu'nun bu husustaki kanaatine iştirak ediyoruz.

24 — Mahkeme kararı aleyhine usulü dairesinde Temyiz merciine müracaat edilmesi halinde nasıl muamele yapılacaktır?

Temyiz Mahkemesi böyle bir halde esas mahkemesi gibi Anayasaya aykırılık iddiasının ciddi olmadığı kanısını benimserse mes'ele yoktur. İkinci halde, yani Temyiz Mahkemesince yapılacak tetkikat sonunda, Anayasaya aykırılık iddiası ciddi görülürse ne olacaktır? Böyle bir durumda acaba hüküm, işin Anayasa Mahkemesine intikal ettirilmesi bakımından bozulacak mıdır? Yoksa Temyiz Mahkemesi bu konu üzerine işi Anayasa Mahkemesine bizzat kendisi mi intikal ettirecektir? Kanaatimizce, Temyiz Mahkemesi, Bidayet Mahkemesinin ciddi görmediği böyle bir iddianın ciddiyetine kail olursa, işin müstaceliyetle ve pratik olarak halledilmesini temin için doğrudan doğruya onu Anayasa Mahkemesine havale edebilmelidir.

Böyle bir neticeye Anayasanın 151. maddesinin birinci fıkrası hükmünden istiane suretiyle de varabiliriz. Zira mezkûr madde hükmü şöyledir: «Bir dâvaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanunun hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar dâvayı geri bırakır.» Bu hüküm karşısında kanaatimizce, Temyiz

[40] Bk. Ahmet Boyacıoğlu: s. g. makale, s. 723.

[41] Bk. Ahmet Boyacıoğlu: s. g. makale, s. 724-725.

Mahkemesi de metindeki mahkeme teriminin şümulüne girdiğinden, esas mahkemede itiraz sahibinin dermeyeran ettiği itirazı yani Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi gördüğünde, işi Anayasa Mahkemesine bizzat havale etmek ve Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar tetkikatını ve karar verme işini geri bırakmak mecburiyetindedir.

Dâvaya bakmakta olan mahkeme bizzat kendisi, hâdiseye uygulanması gereken kanun hükümlerini, dâvadaki taraflardan birince bir itiraz ve def'i dermeyeran edilmeksizin Anayasaya aykırı görecekt olursa, bu yolda vereceği gerekçeli kararı veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının (def'inin) ciddi olduğu kanısına varırsa, tarafların bu konudaki iddia ve savunmalarını ve kendisini bu kaniya götüren görüşünü açıklayan kararı, dosya muhtevasının mahkemece bu konu ile ilgili görülen tasdikli suretleriyle birlikte Anayasa Mahkemesine (Başkanlığına) gönderir⁴².

25 — Mahkeme, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara resmen ittilâ kesbedinceye kadar dâvayı geri bırakır. Anayasa Mahkemesi de, işin kendisine gelişinden başlamak üzere üç ay içinde kararını verir⁴³. Bu süre içinde karar verilmezse, mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını, kendi kanısına göre hallederek dâvayı yürütür. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkemeler buna uymak mecburiyetindedir⁴⁴.

26 — Anayasa Mahkemesine doğrudan doğruya iptal dâvası açmak hakkı, iptali istenen kanun veya içtüzüğün Resmî Gazetede yayınlanmasından başlayarak 90 gün sonra düştüğü halde⁴⁵, mahallî mahkemelerde def'i yoluyla aykırılık iddiasında bulunabilmek için böyle bir müddet kaydı konmamıştır. Böylece vatandaşların Anayasaya aykırılık iddialarını bir dâva dolayısıyla esas mahkemeye müddetle bağlı olmaksızın dermeyeran edebilmek imkânı tanınmıştır.

Anayasa Mahkemesinin görevine başladığı tarihte yürürlükte olan herhangi bir kanun veya belirli bir kanun hükmü hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla iptal dâvası açma hakkı, Anayasa

[42] Bk. Anayasa, m. 151, fıkra 1. — 44 sayılı kanun, m. 27. Kanaatimizce aynı usul Temyiz Mahkemesi için de mevzuubahs olmaktadır.

[43] Bk. 44 sayılı kanun, m. 27, son iki fıkra.

[44] Bk. Anayasa, m. 151, son fıkra.

[45] Bk. Anayasa, m. 150.

Mahkemesinin görevine başladığı tarihten itibaren (28 Ağustos 1962) altı ay sonra düşecektir. Bu tarihten sonra bu gibi kanunlar hakkında bir daha iptal dâvası açılmayacaktır ⁴⁶.

D — *Siyasi partilerin kapatılması hakkındaki bütün dâvalara bakmak:*

27 — Anayasanın 57. maddesine göre siyasi partilerin kapatılması hakkındaki dâvalara Anayasa Mahkemesinde bakılacaktır ve kapatma kararı ancak bu mahkemece verilecektir.

Aynı maddeye göre tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet prensiplerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmayan partiler temelli kapatılır.

44 sayılı kanunun 20. maddesinin 4 numaralı bendine göre, Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin kapatılması hakkındaki her çeşit dâvalara bakmak görev ve yetkisini haizdir. Siyasi partilerin kapatılması hakkında açılan dâvalarda, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu uygulanır ⁴⁷. Bu dâvalara duruşmalı olarak ve Cumhuriyet Başsavcısının huzuru ile bakılır. Fiili veya hukuki sebeplerle Cumhuriyet Başsavcısının bu görevi ifa edememesi halinde, Anayasa Mahkemesi Savcılığını geçici olarak yapacak olan zat, Yargıtay İkinci Başkan ve üyeleri arasından Yargıtay Büyük Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğuyla ve gizli oyla seçilir ⁴⁸.

E — *Yüce Divan sıfatıyla çalışırken veya siyasi partilerin kapatılması hakkındaki dâvaları görürken Anayasanın 151 inci maddesi gereğince mes'ele-i müste'hire olarak bakması gereken işleri karara bağlamak* ⁴⁹:

28 — «Anayasanın 151. maddesi gereğince» tâbirinden anlamımıza göre Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla çalışırken veya siyasi partilerin kapatılması hakkındaki dâvaya bakarken hâdiseye uygulanacak olan kanunun Anayasaya aykırı olduğu zehabına kapılırsa veya dâvadaki sanık yahut partiler kanunun Anayasaya aykırı olduğu def'ini ileri sürerlerse esas dâvayı geri bırakır ve

[46] Bk. 44 sayılı kanun, geçici m. 5, fıkra 1, 2.

[47] Bk. 44 sayılı kanun, m. 32, fıkra 1.

[48] Bk. 44 sayılı kanun, m. 32, 35.

[49] Bk. Anayasa, m. 81. — 44 sayılı kanun, m. 20, fıkra 2.

evvelemirde mes'ele-i müste'hire olarak bu işe bakıp kararını verir. Ondan sonra esas dāvaya geçer.

F — *Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düşmesine kendi meclislerince ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan Bakanların dokunulmazlığının kaldırılmasına Millet Meclisince karar verilmesi hallerinde, ilgililerin Anayasa veya içtüzük hükümlerine aykırılık iddiasına dayanan iptal istemlerini karara bağlamak:*

29 — Anayasanın 102. maddesinin 3. fıkrasına göre Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya dışarıdan milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanan Bakanların zaten, teşri uzvunun üyesi olmaları hasebiyle, yasama dokunulmazlıkları vardır. Dışarıdan seçilen ve atanan Bakanlar da Anayasanın 105. maddesinin 3. fıkrası hükmü gereğince Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleriyle aynı durumda olurlar. Yani bunlar da yasama dokunulmazlığı ve yasaklamalar bakımından yasama organı üyelerinin statüsüne tâbi olurlar.

30 — Anayasa Mahkemesine dermeyan edilen iptal istemleri için müracaat müddeti, iptal istemlerine konu teşkil eden yasama meclisleri kararları aleyhine, karar tarihinden itibaren bir haftadır. Bu bir haftalık müddet te bir sukutu hak müddetidir. Bir haftalık müddet içinde yapılan bu çeşit iptal istemleri, Anayasa Mahkemesince on beş gün içinde karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesinin buraya kadar zikredilen yetki ve görevleri kazai mahiyettedir. Bundan sonra zikrolunacaklar ise kazai mahiyette değildir.

G — *Siyasî partilerin gelir kaynakları ve giderleri hakkında verecekleri hesapları denetlemek:*

31 — Anayasanın 57. maddesinin 3. fıkrası uyarınca meydana getirilecek özel kanun gereğince Anayasa Mahkemesi bu görevini ifa edecektir. Böylece Anayasa Mahkemesinin siyasî partiler üzerinde haiz olduğu kazai yetkisi yanında, gelir ve giderlerini kontrol bakımından, idari bir yetkisi de bahis mevzuu bulunmaktadır⁵⁰.

H — *Danıştay Başkanı ve üyeleriyle Başkanın Sözcüsünü seçmek:*

32 — Anayasanın 140. maddesinin 3. fıkrası bu konuya temas eylemektedir. Mezkûr hükme göre, Danıştay Başkan ve üyeleriyle Başkanın Sözcüsü, Anayasa Mahkemesince, kanunda gösterilen niteliklere sahip kimseler arasından seçilirler. Seçim, Anayasa Mahkemesinin asil ve yedek üyelerinden meydana gelen kurulca gizli oyla ve üçte iki çoğunlukla yapılır. Yani seçilebilmek için oyların üçte ikisini almak şarttır. İlk iki oylamada çoğunluk sağlanamazsa üçüncüsünde salt çoğunlukla yetinilir.

İ — *Kendi asil ve yedek üyeleri arasından Uyuşmazlık Mahkemesine başkanlık edecek üyeyi seçmek:*

33 — Anayasanın 142. maddesine göre, Uyuşmazlık Mahkemesi, adli, idarî ve askeri yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm anlaşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir.

Bu mahkemenin başkanlığını, Anayasa Mahkemesi asil veya yedek üyelerinden biri yapar. Uyuşmazlık Mahkemesinin başkanlık vazifesini ifa edecek bu üyeyi de Anayasa Mahkemesi bizzat kendisi görevlendirir⁵¹.

Doç. Dr. A. Seloçuk ÖZCELİK

[50] 1961 Anayasamızın Gerekçesinde Anayasa Mahkemesinin bu yetkisi konusunda şu mülâhazalara tesadüf ediyoruz: «Partilerin gayr-i meşru gelir kaynaklarına sahip olmalarını, iktidar partilerinin manevi tazyik ile kitle halinde büyük hibeler sağlamasını önlemek maksadıyla, partilerin gelir ve giderleri alanında açıklığı temin etmek çeşitli memleketlerde ya mevzuat, yahut ta Anayasa hükümleri sayesinde mümkün olmaktadır.

Geçirdiğimiz tecrübelerden sonra, böyle bir hükmün memleketimizde de faydalar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kontrolün şekli ve şümülü kanunla düzenlenecektir.»

[51] Bk. Anayasa, m. 142.